

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового
права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Актуальні проблеми господарського права»

на тему:

**„Особливості господарсько – правової відповідальності як
виду юридичної відповідальності”**

Студентки 1 курсу групи ПРм - 11
Галузь знань 0304 «Право»
Спеціальність 8.03040101 «Правознавство»
Микиташ Ю.Р.
Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS ____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
I. Становлення господарсько-правової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності.....	6
II. Загальні положення господарсько-правової відповідальності як виду юридичної відповідальності	
2.1. Поняття і родові ознаки господарсько-правової відповідальності.....	9
2.2. Види, принципи та функції господарсько-правової відповідальності.....	15
III. Особливі ознаки господарсько-правової відповідальності.....	25
ВИСНОВОК.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	31

ВСТУП

Однією з головних причин виникнення складностей на шляху економічних реформ в Україні є недосконалість законодавства, яке регулює хід цих реформ. В першу чергу це стосується господарського права, яке завжди було і залишається найважливішою галуззю права, що безпосередньо впливає на економічні відносини. І хоч за останні роки багато його норм було вдосконалено, не менш значну кількість кардинальних змін ще належить здійснити.

Актуальність дослідження господарсько-правової відповідальності зумовлена широким застосуванням даного інституту в сучасному господарському обороті, новими підходами до його законодавчого регулювання. Актуальність теми продиктована також сучасними умовами і тенденціями розвитку життя суспільства, процесами його лібералізації і демократизації, що в свою чергу приводить до фундаментальних перетворень в економічній системі держави – переході її від командно-адміністративної до ринкової економіки, активізації підприємства. З метою задоволення своїх матеріальних потреб та інтересів, громадяни і юридичні особи вступають між собою у різноманітні відносини. Значення господарсько-правових договорів при цьому важко переоцінити. Договори служать одним із найбільш розповсюджених підстав виникнення як майнових, так і немайнових господарсько-правових відносин. Проте через нестабільність економіки, форс-мажорні обставини, неналежну поведінку учасників господарсько-правових відносин та з інших причин договори завчасно припиняють свою дію.

Детальне регламентування законодавством питань господарсько-правової відповідальності дозволяє учасникам господарського обігу захистити свої інтереси та вжити заходів для відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання. Нормальний розвиток господарського обороту характеризується належним виконанням його учасниками зобов'язань. У разі порушення

зобов'язання до правопорушника застосовується господарсько-правова відповідальність.

Відповідальність – це один із головних понять як юридичної науки в цілому, так і окремих її галузей. Господарсько-правова відповідальність є одним із галузевих видів юридичної відповідальності, яка, в свою чергу, становить собою різновид соціальної ретроспективної відповідальності. Відповідальність встановлює межі дозволеної та необхідної поведінки суб'єктів господарських правовідносин, відображає регулятивну функцію права.

Юридична відповідальність – важливий інструмент у господарському механізмі. Невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань тягне за собою відповідальність суб'єктів господарювання. Аналізуючи ознаки господарської діяльності, ознаки суб'єкта господарювання, визначаємо, що суб'єкти господарювання, які виступають самостійно в господарському обігу, несуть юридичну відповідальність.

Предметом дослідження є правові норми правових актів, які регулюють відносини, що виникають при господарсько-правовій відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань, доктринальних досліджень з даного питання.

Метою даної роботи є виявлення загальних та особливих ознак господарсько-правової відповідальності як виду юридичної відповідальності, виявлення найбільш істотних теоретичних проблем, пов'язаних з інститутом господарсько-правової відповідальності на основі практичного аналізу українського законодавства та доктрини.

Серед основних завдань можна виділити наступні:

- показати сучасний стан і окреслити основні тенденції розвитку правового регулювання господарсько-правової відповідальності;
- зробити аналіз існуючих концепцій в правовій доктрині щодо господарсько-правової відповідальності;

- виявити стан дослідження та розвитку даного інституту, виокремивши його особливість в системі юридичної відповідальності.

Проблема юридичної відповідальності у сфері господарської діяльності характеризується тим, що вона недостатньо науково розроблена і висвітлена в юридичній літературі. Вона розглядалась у працях С. Андрієнка, А. Башняка, Ю.П. Битяка, В. Боровика, М.С. Вертузаєва, Р.Ф. Гринюка, М. Гусака, Л. Музики, Д. Прядка, О.М. Юрченка, К.Б. Ярошенко. Дослідженню безпосередньо питання господарсько-правової відповідальності в різний час присвятили свої праці В.С. Мартем'янов, В.С. Щербина й А. Я. Пилипенко, Г. Д. Отнюкова, В.К. Мамутов та ін. Однак залишається багато дискусійних проблем, що становлять значний інтерес та мають практичне значення.

1. СТАНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОКРЕМОГО ВИДУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.

До прийняття ГК України поняття господарсько-правової відповідальності залишалося вельми дискусійним. Навіть у науці господарського права воно було визнане лише в середині 80-х років ХХ століття.

Зокрема, в одному з перших підручників з господарського права обережно застосовувався термін «відповідальність за результати господарської діяльності». Згодом вчені говорили про «санкції в господарському законодавстві», про «відповідальність у господарських відносинах» Нарешті, в підручнику 1985 року за редакцією професора І.Г. Побірченка з'явилося поняття господарсько-правової відповідальності, розроблене професором В.К. Мамутовим [4, с.241] .

Сучасні підручники з господарського права одностайні у визнанні самостійності господарсько-правової відповідальності стосовно інших видів відповідальності.

Господарсько-правова відповідальність — це несення суб'єктами господарювання несприятливих економічних і (або) правових наслідків у результаті застосування до них передбачених законодавством санкцій за господарські правопорушення [24, с.38].

До прийняття ГК України поняття господарсько-правової відповідальності залишалося вельми дискусійним

Окремі вчені заперечують самостійність господарсько-правової відповідальності. Як правило, їх доводи ґрунтуються на неприйнятній у сучасних умовах позиції про заперечення самостійності господарського права як галузі права.

Крім того, як аргумент наводяться положення п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, де згадуються лише цивільно-правова, адміністративна, кримінальна і дисциплінарна відповідальність. Із таким обмежувальним тлумаченням

Конституції погоджуватися не можна. Ст. 92 Основного закону передбачає види відносин, які можуть регулюватися виключно законами України. Ця норма не дає вичерпного переліку видів відповідальності. На цю обставину, зокрема, прямо вказується у рішенні Конституційного Суду України від 30.05.2001 р. у справі про відповідальність юридичних осіб.

Прийняття ГК України, який у розділі V передбачив поняття господарсько-правової відповідальності, остаточно підтвердило вірність підходів щодо виділення такого виду юридичної відповідальності. Адже не можна не зважати на прямі вказівки закону.

Виділення господарсько-правової відповідальності як самостійного виду відповідальності було продиктоване, насамперед, практичною необхідністю. Саме життя підказало, що в сучасній економіці необхідні нові, комплексні і «нестандартні» заходи впливу на правопорушників, які не властиві традиційним видам відповідальності[8,с.145].

Взяти, наприклад, санкцію у вигляді застосування індивідуального режиму ліцензування. Ця санкція з'явилася як реакція держави на початку 90-х років ХХ ст. щодо правопорушень суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які допускали незаконне вивезення капіталу, порушення митних процедур тощо. Цивільно-правові заходи впливу виявилися тут безсилими, кримінальні й адміністративні — надмірно жорсткими, не дозволяли попередити подальші правопорушення і одночасно зберегти можливість для наступних експортно-імпорتنих операцій. В результаті з'явилася вказана санкція організаційно-господарського характеру, що поповнила арсенал заходів господарсько-правової відповідальності.

Господарсько-правова відповідальність знаходить у законодавстві своєрідне регулювання. Зокрема, в гл. 24 ГК України наводиться її самостійне поняття, перелік санкцій, принципи, підстави, межі і порядок реалізації.

Поза сумнівом, господарсько-правова відповідальність поєднує в єдиний «кулак» приватноправові та публічно-правові заходи впливу на

правопорушника. Проте це поєднання не повторює існуючі цивільно-правові і адміністративно-правові інститути.

Довге невизнання господарсько-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності, недосконалість норм, котрими на законодавчому рівні закріплено даний вид відповідальності, відсутність нормативного закріплення терміну господарського правопорушення та його складу, відсутність вичерпного переліку підстав господарської відповідальності зумовили численні наукові пошуки вирішення цих проблем, які тривають і до сьогодні [19, с.15-16].

2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ВИДУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

2.1. Поняття і родові ознаки господарсько-правової відповідальності

Одним із найбільш розповсюджених поглядів на юридичну відповідальність є її розуміння як застосування заходів державного примусу.

Юридична відповідальність визначається як застосування до правопорушника передбачених санкцією правової норми заходів державного примусу, що виявляються у формі позбавлень особистості, організаційного або майнового характеру. Нерідко в загальній теорії права ототожнюються юридична відповідальність і заходи державного примусу. Юридична відповідальність трактується як передбачений санкцією правової норми захід державного примусу, у якому виражається державний осуд винного в правопорушенні [22, с.175].

Будучи одним з видів юридичної відповідальності, господарсько-правова відповідальність як наукове поняття і правовий засіб розкривається через категорії теорії права. В літературі можна зустріти доктринальні підходи, відповідно до яких, юридична відповідальність, в тому числі господарсько-правова відповідальність являє собою реалізацію санкції правової норми, міру державного примусу, перетерпіння несприятливих наслідків застосування санкцій. Але, найбільшу підтримку одержав погляд, за яким відповідальність – це додатковий обов’язок для правопорушника, що покладається на нього поряд з належним виконанням зобов’язання чи його заміна іншим обов’язком, якого не існувало до правопорушення [11, с.101].

Відсутність на протязі багатьох років нормативної дефініції господарсько-правової відповідальності зумовило виникнення численних

концепцій, в яких ставиться акцент на різних аспектах даного правового явища. Наслідком відповідної дискусії стало формування різноманітних понять, якими позначається господарсько-правова відповідальність.

В літературі можна зустріти поняття економічні, оціночні планово-господарські санкції, економічна, загальногосподарська відповідальність тощо.

В літературі зустрічається термін «економічна відповідальність» . На думку Н.М. Шевченко, економічна відповідальність у правовому регулюванні самостійного значення не має. Деякі учені вважають за необхідне формування єдиного виду юридичної відповідальності підприємців за порушення встановленого державою порядку здійснення підприємницької діяльності – підприємницькою відповідальністю. Такий рід юридичної відповідальності об'єктивно необхідний і фактично існує у вітчизняному законодавстві за назвою економічних або господарських санкцій. Термін «підприємницька відповідальність» Шевченко Н.М. вважає спірним. На її думку, найбільш точним є позначенням такої відповідальності в якості господарсько-правової [22, с.176]. Разом з тим, і у визначенні поняття господарсько-правової відповідальності немає єдності думок. Так, на думку Г.В. Пронської, господарсько-правова відповідальність – це економічні за змістом і юридичні за формою методи впливу на економічні інтереси суб'єкти господарювання – правопорушника [20, с.201]. Д.Х. Липницький і А.Д. Болотова вважають, що господарсько-правова відповідальність – це певний механізм перекладання несприятливих наслідків з одного учасника господарських відносин на іншого. Під господарською відповідальністю розуміється настання несприятливих майнових наслідків (стягнення збитків, штрафу тощо) при порушенні правил функціонування господарського механізму, які встановлюються державними органами в інтересах держави або сторонами в договорі[22, с.178].

Разом з тим, найбільш розповсюдженим є позначення господарсько-правової відповідальності через поняття «господарські санкції». В.С. Щербина вважає, що відповідальність у господарському праві (господарсько-правова

відповідальність) – це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання – господарські правопорушення. Відповідальністю є застосування до правопорушника встановлених законом або договором санкцій, внаслідок чого він зазнає майнових втрат. Отже, поняття господарсько-правової відповідальності включає в себе і майнові наслідки застосування санкцій [25, с.154].

Господарсько-правова відповідальність, на погляд В.К. Мамутова, це зазнавання (або несення) господарським органом несприятливих економічних наслідків безпосередньо в результаті застосування до нього передбачених законом санкцій (мір відповідальності) економічного характеру[22, с.177].

Ця точка зору підтримана законодавцем. Згідно зі ст. 216 Господарського кодексу України учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставі і в порядку передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором [2].

Господарсько-правова відповідальність - поняття вужче, ніж поняття відповідальності за правопорушення у сфері господарювання (якщо виходити з широкого розуміння господарювання і відповідного кола суб'єктів, задіяних у ньому, то відповідальність у цій сфері може бути і цивільною, і адміністративно, і кримінальною, на що в низці актів господарського законодавства є прямі вказівки), тому господарську–правову відповідальність, на нашу думку, слід розглядати як окремий спеціальний вид відповідальності, що застосовується за господарські правопорушення як один із видів правопорушень у сфері господарювання[26, с.11-12].

Відповідальність у господарському праві - це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання – суспільні відносини, що виникають і функціонують у зв'язку з вчиненням господарського правопорушення[13, с.161].

Господарсько-правовій відповідальності притаманні як загальні (родові, характерні для будь-якої юридичної відповідальності), так і специфічні (видові) риси.

До родових ознак слід віднести:

- юридична підстава - закон (проте не в усіх випадках);
- фактична підстава застосування господарсько-правової відповідальності - правопорушення;
- зміст - негативні наслідки, що зазнає порушник (застосовуються до порушника);
- можливість застосування державного примусу для покладення на порушника господарсько-правової відповідальності [7, с.18].

Водночас зазначені риси юридичної відповідальності в господарських правовідносинах проявляються специфічно. Так, юридичною підставою господарсько-правової відповідальності може бути не лише закон (нормативно-правовий акт уповноважених органів держави), а й укладений з дотриманням вимог закону договір (ч. 1 ст. 216 ГК України). Система актів законодавства, що передбачають випадки застосування відповідальності у господарських відносинах, вид, форму та розмір санкцій, що застосовуються до порушника, містить нормативно-правові акти різної юридичної сили [8,с.143].

Підставами виникнення зобов'язань і відповідальності за їх невиконання може бути і договір, в якому конкретизуються передбачені законом штрафні санкції (якщо закон встановлює межу - мінімальну чи максимальну, чи не забороняє сторонам самостійно визначати розмір чи різновид певних санкцій) або встановлює не передбачені законом санкції за конкретні порушення договірних зобов'язань (за відсутності відповідних заборон у законі).

Правопорушення як фактична підстава юридичної відповідальності в господарському праві також має свої особливості. ГК України не містить визначення поняття господарського правопорушення і не розкриває його

змісту. Доктринально господарське правопорушення можна визначити як протиправну дію або бездіяльність учасника господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного учасника, порушує суб'єктивні права іншого учасника господарських відносин або третіх осіб (наприклад, держави шляхом порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності) [26, с.17].

Відомо, що класичним складом правопорушення є сукупність чотирьох елементів: протиправної поведінки; негативних наслідків такої поведінки; причинного зв'язку між протиправною поведінкою та настанням негативних наслідків; вини правопорушника. Проте в господарському праві наявність всіх чотирьох елементів є необхідною для застосування, як правило, однієї форми відповідальності - відшкодування збитків. В інших випадках досить наявності лише протиправної поведінки, а у разі застосування штрафних санкцій — ще й вини. Відповідно до ГК України (ч. 2 ст. 218) закріплюється принцип презумпції вини: учасник господарських відносин повинен нести відповідальність за порушення встановлених законом або договором зобов'язань, якщо не доведе, що (1) ним вжито всіх необхідних заходів для недопущення господарського правопорушення або (2) належне виконання договірних зобов'язань виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили (незвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності)[6,с.235].

Сама протиправна поведінка як основний елемент складу господарського правопорушення може виражатися у конкретному факті (недостача поставленої продукції) або в такому, що визнається законом негативним, загальному результаті господарської діяльності (порушення ліцензійних умов).

Господарські правопорушення можна класифікувати за видами і систематизувати в окремі групи за певними критеріями. Так, залежно від юридичної підстави розрізняють договірні та недоговірні правопорушення. У

свою чергу, серед договірних правопорушень можна виділити правопорушення на стадії виникнення зобов'язань; порушення господарських зобов'язань щодо строків виконання, якості та комплектності поставленої продукції(товарів), виконаних робіт, наданих послуг; порушення у сфері кредитних та розрахункових відносин, пов'язані з виконанням господарських договорів.

Предметом господарсько-правової відповідальності є також недоговірні правопорушення: порушення законодавства про захист економічної конкуренції; порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності тощо [26, с.15].

Господарсько-правова відповідальність, як і будь-яка інша юридична відповідальність, забезпечується державним примусом. Однак цей примус може проявлятися по-різному: явно (винесення господарським судом рішення про стягнення з порушника договірних зобов'язань штрафних санкцій та/або збитків) або приховано (відмова кредитора прийняти та оплатити продукцію неналежного асортименту; відмова від пролонгації договору на новий термін з огляду на порушення іншою стороною договірних зобов'язань протягом строку дії договору) [19, с.136].

2.2. Види, принципи та функції господарсько-правової відповідальності

В науковій літературі існує велика кількість класифікаційних критеріїв, за якими виділяють різні види господарсько-правової відповідальності. Зокрема, безспірним є те, що залежно від юридичної підстави, тобто норм, які порушуються, розрізняють договірні та позадоговірні порушення. Відповідно, виділяють і договірну та позадоговірну господарсько-правову відповідальність [7, с.23].

Договірна відповідальність пов'язана з невиконанням або неналежним виконанням суб'єктом господарювання договірних зобов'язань.

Позадовірна відповідальність настає у випадку спричинення шкоди, порушення законодавства про економічну конкуренцію, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав тощо.

Залежно від розміру відповідальності правопорушника: повна, обмежена і кратна (підвищена).

Повна відповідальність полягає у відшкодуванні (компенсації) шкоди, завданої правопорушенням у еквівалентному (рівному) розмірі. Означає відшкодування контрагенту чи державі усіх видів збитків (шкоди), ними втрат чи пошкодження майна, понесенні додаткової витратні неотриманні доходи у повному обсязі.

Повна відповідальність проявляється у компенсації моральної шкоди, яка полягає у приниженні честі, гідної і ділової репутації фізичної особи - підприємця і юридичної особи - суб'єкта господарювання. Якщо за порушення зобов'язання встановлено неустойку, то вона підлягає стягненню у повному розмірі, незалежно від відшкодування збитків. **Обмежена відповідальність** передбачає встановлення меж розміру збитків, які підлягають відшкодуванню. У нормах права, що визначають обмежений розмір відповідальності, встановлюється максимальний розмір збитків, або припис не стягувати з боржника певні види збитків. У таких випадках розмір завданої правопорушенням шкоди перевищує розмір відшкодування.

Субсидіарна відповідальність - додаткова відповідальність третьої особи поряд із відповідальністю правопорушника, реалізація якої здійснюється «почергово». Її сутність полягає в тому, що вимоги повинні бути висунуті насамперед до боржника, і лише у разі неотримання від нього їх задоволення повністю або частково - до особи, яка несе додаткову (субсидіарну) відповідальність.

Залежно від засобу відшкодування, вона є: майнова, організаційно - господарська і грошова.

Майнова - це один з основних видів господарської відповідальності, яка полягає у відшкодуванні за неодержання, втрату або пошкодження матеріальних об'єктів суб'єкта господарювання.

Організаційно - господарська - це другий, після майнової, вид господарської відповідальності, суб'єктів організаційно - господарських повноважень і суб'єктів господарювання, які вступили у зобов'язальне правовідношення. За такими зобов'язаннями кожна із сторін, що взяла на себе певні обов'язки, відповідає за їх виконання.

Грошова - це вид відповідальності за якою грошові санкції за порушення грошових зобов'язань (відшкодування збитків і сплату штрафних санкцій) встановлюється у відсотках, розмір яких встановлюється ГК і визначається обліковою ставкою Національного банку України [14, с.128].

Обмежена відповідальність може встановлюватись законом, договором, або рішенням суду, наприклад, якщо порушення сталося з вини кредитора.

Кратна відповідальність - це вид цивільно-правової відповідальності, що передбачає відшкодування збитків у більшому розмірі, ніж розмір завданої майнової шкоди [8, с.191].

За множинністю суб'єктного складу, коли у зобов'язаннях з боку кредитора або боржник може діяти дві або більше осіб: **дольова, солідарна і субсидіарна**. Відмінність зазначених видів відповідальності залежить від її розподілу між співборжниками.

Якщо у зобов'язанні беруть участь кілька кредиторів або кілька боржників, кожний із кредиторів має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати обов'язок у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства. Тобто, за загальним правилом відповідальність співборжників перед кредитором є частковою. Відповідальність визначається часткою участі в договорі про виконання зобов'язання.

Солідарна відповідальність ґрунтується на принципі «один за всіх», що означає її нероздільність між солідарними боржниками. Може застосовуватися в умовах встановлених законом чи договором, і можлива лише тоді, коли є кілька суб'єктів господарювання на боці боржника. У разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі. Учасник господарських відносин, який відшкодовує збитки, має право стягнути збитки з третіх осіб у порядку регресу [12, с.167].

Залежно від інших критерії вчені - юристи виділяють й інші види господарської відповідальності. Наприклад, О. М. Вінник залежно від інституту господарського законодавства, норми якого передбачають застосування господарсько-правової відповідальності, розрізняє: відповідальність за порушення антимонопольно - конкурентного законодавства; відповідальність у сфері капітального будівництва; відповідальність у галузі зовнішньоекономічної діяльності; відповідальність у галузі транспорту; відповідальність на ринку цінних паперів; та ін [5, с.426].

Господарсько-правова відповідальність - різноманітна. Налічується близько 2,5 тисяч санкцій, що застосовувалися у сфері господарювання. Відповідно до Господарського Кодексу України, господарські санкції є правовим засобом відповідальності у сфері господарювання. Водночас слід зазначити, що питання щодо співвідношення понять «господарсько-правова відповідальність» та «господарсько-правові санкції» є дискусійним [21, с.118].

Господарсько-правові санкції можна класифікувати за різними ознаками, зокрема:

I. За критерієм змісту впливу : грошові (сплата неустойки, господарсько-адміністративний штраф, відшкодування збитків) та натуральні (заміна неякісної продукції на якісну).

II. За критерієм безпосередньої спрямованості - немайнові (конфіскація, сплата неустойки, відшкодування збитків, господарсько-адміністративний штраф) та організаційні (господарсько-організаційні, оперативно-господарські санкції).

III. За характером порушених відносин - на:

а) санкції, що застосовуються у горизонтальних відносинах, тобто між рівноправними суб'єктами господарювання (сплата неустойки або оперативно-господарські санкції, відшкодування збитків, оперативно-господарські санкції);

б) санкції, що застосовуються у вертикальних відносинах, тобто між компетентним державним органом та суб'єктом господарювання (планово-госпрозрахункові санкції, адміністративно-господарські санкції);

в) універсальні санкції, що застосовуються і в горизонтальних, і у вертикальних відносинах (відшкодування збитків).

Залежно від виду порушених відносин- на: санкції, що застосовуються в договірних відносинах (відшкодування збитків, штрафні, оперативно-господарські) і санкції, що застосовуються в позадоговірних відносинах (відшкодування збитків, адміністративно-господарські санкції).

Залежно від інституту господарського законодавства, норми якого передбачають застосування господарсько-правової відповідальності, розрізняють :

- відповідальність за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства;

- відповідальність у сфері капітального будівництва;

- відповідальність у галузі зовнішньоекономічної діяльності;

- відповідальність у галузі транспорту;

- відповідальність на ринку цінних паперів та ін. [13, с. 58].

Щодо принципів господарсько-правової відповідальності, то варто зазначити, що господарсько-правова відповідальність є інститутом господарського права. Водночас господарсько-правова відповідальність є

одним із видів юридичної відповідальності й, відповідно, в усіх суттєвих моментах базується на принципах, притаманних останній. Таким чином, звернення до принципів юридичної відповідальності при дослідженні принципів господарсько-правової відповідальності, безумовно, є потрібним, оскільки це надає необхідну методологічну основу для більш глибокого, фундаментального дослідження даного явища. У зв'язку із вказаним, розгляд принципів юридичної відповідальності складає дослідницьке підґрунтя для наукової характеристики принципів господарсько-правової відповідальності [27, с. 439]. Аналізуючи дане питання можна дійти висновку стосовно найбільш важливих принципів, які є властивими для юридичної відповідальності. Серед них необхідно виділити такі: законності; обґрунтованості; доцільності; невідворотності; своєчасності; справедливості; персоніфікації; права на захист особи, притягнутої до юридичної відповідальності; права на кваліфіковану юридичну допомогу особі, що притягується до юридичної відповідальності; неприпустимості бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення тощо [17, с.109].

Оскільки господарсько-правова відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, для першої є притаманними усі наведені вище принципи, властиві для юридичної відповідальності в цілому. Поряд з вказаним, необхідно виділити принципи саме господарсько-правової відповідальності.

Після прийняття та набуття чинності Господарським кодексом України у ч. 3 ст. 216 зазначеного нормативно-правового акта закріплено таке положення: «Господарсько-правова відповідальність базується на принципах, згідно з якими:

- потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;
- передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

- сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;

- у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції» [2].

О. П. Подцерковний зауважує, що принципи господарсько-правової відповідальності можуть розумітися як у широкому, так і у вузькому значенні. У першому випадку йдеться про основоположні засади, закріплені в розділі 24 ГК України «Загальні засади відповідальності учасників господарських відносин» та інших статтях ГК України. У вузькому розумінні можна говорити про принципи, спеціально названі у ст. 216 ГК України. У широкому значенні можна виділити такі принципи господарсько-правової відповідальності:

- гарантування захисту прав і законних інтересів громадян, організацій та держави і забезпечення правопорядку у сфері господарювання (ч. 2 ст. 216 ГК України);

- наділення потерпілої сторони правом на відшкодування збитків незалежно від того, чи є вказівка на це в договорі;

- застосування передбаченої законом відповідальності виробника (продавця) за недоброякісність продукції незалежно від того, чи є вказівка на це в договорі;

- неприпустимість застереження в господарському договорі щодо виключення або обмеження (у порівнянні із законом) відповідальності виробника (продавця) продукції (ч. 3 ст. 216 ГК України);

- необхідність виконання зобов'язань у натурі, навіть після сплати штрафних санкцій і відшкодування збитків (ч. 3 ст. 216 і ч. 7 ст. 226 ГК України);

- презумпція вини особи, що допустила порушення господарського зобов'язання (ч. 2 ст. 218 ГК України); - перевага законодавчих меж

господарсько-правової відповідальності перед договірними (ст. 219 і ч. 1 ст. 231 ГК України);

- можливість застосування процедури досудового порядку реалізації господарсько-правової відповідальності (ст. 222 ГК України); - необхідність вживання своєчасних заходів з усунення наслідків правопорушення (ч. 1 ст. 222 і ст. 226 ГК України) тощо [16, с. 320].

Тому, слід зазначити, що принципи господарсько-правової відповідальності можуть розумітися як у широкому, так і у вузькому значенні, окрім того, принципи входять до складу нормативного регулятора як його повноцінний елемент, тому вони підлягають застосуванню при вирішенні господарсько-правових спорів, поряд із конкретними положеннями, що формулюють права та/або обов'язки суб'єктів і мають важливе значення для застосування господарсько-правової відповідальності.

У функціональному відношенні господарсько-правова відповідальність покликана стимулювати належне виконання господарських та інших зобов'язань. Отже, її головною метою є забезпечення правопорядку у сфері економіки (в господарських відносинах).

Функції господарсько-правової відповідальності визначаються як сукупність дій щодо застосування до правопорушника у сфері господарювання передбачених законом чи договором санкцій, а також правових наслідків такого застосування. Види і зміст функцій господарсько-правової відповідальності в теорії господарського права визначаються по-різному. Узагальнено є підстави виділити п'ять основних функцій [27, с.162].

Стимулююча функція. Господарсько-правова відповідальність, яка полягає у застосуванні до правопорушника економічних (майнових) санкцій, передбачає спонукання (негативне стимулювання) його і до припинення правопорушення, і до реального виконання зобов'язання. Стимулювання є негативним у тому розумінні, що особа, яка вчинила господарське правопорушення, несе певні майнові втрати внаслідок застосування до неї

економічних санкцій. Стимулююча функція властива практично всім видам санкцій, передбачених або санкціонованих нормами господарського права, вона має на меті, насамперед, задовольнити економічний інтерес потерпілого суб'єкта шляхом стимулювання (економічного, майнового) правопорушника до правомірних дій. Є тут і суспільний інтерес. Реальне виконання господарських зобов'язань підприємствами та організаціями означає нормальне задоволення суспільних потреб у продукції, роботах, послугах.

Штрафна функція. Відповідальність суб'єктів господарських правовідносин є однією з форм юридичної відповідальності. Як така, вона зумовлюється протиправною поведінкою (господарським правопорушенням, невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань) правопорушника. У цьому розумінні господарсько-правова відповідальність є ретроспективною, тобто реакцією на вже вчинені протиправні дії (бездіяльність) у вигляді саме відповідальності як покарання правопорушника економічними санкціями. Загалом штрафна функція покладена на такі види господарсько-правових санкцій, як неустойка, штраф, пеня (так звані штрафні санкції).

Функція попередження правопорушень. Суть цієї функції полягає в тому, що внаслідок застосування відповідальності не лише усувається факт господарського правопорушення, а й застосовуються (господарським судом) правові заходи, спрямовані на усунення його причин та умов.

Компенсаційна функція. Сутність компенсаційної (відновної) функції господарсько-правової відповідальності полягає у відновленні порушеного правопорушенням майнового стану потерпілого шляхом застосування на його користь компенсаційних майнових санкцій, стягваних з порушника. Сторона-кредитор у договірних та інших зобов'язаннях завжди ризикує своїм майновим становищем наслідок порушення зобов'язання боржником.

Тому правові системи цивілізованих країн відпрацювали і мають у своєму арсеналі засоби правового захисту, які є у потерпілої сторони зобов'язання. Ці засоби ґрунтуються на так званому праві справедливості і

застосовуються безпосередньо потерпілою стороною, або право застосовним органом. Найбільш юридично універсальним і дієвим засобом правового захисту потерпілої сторони зобов'язання, яке застосовується традиційно «за правом справедливості», є відшкодування (компенсація) збитків. Сутність його полягає в тому, що кожне порушення договору чи іншого зобов'язання дає потерпілій стороні право на відшкодування збитків, яких вона зазнала. Термін «відшкодувати» якраз і вказує на те, що дана форма відповідальності виконує компенсаційну (відшкодувальну) функцію. Така саме функція покладається і на так звану залікову неустойку.

Інформаційна (сигналізаційна) функція. Факт пред'явлення претензії, позову, стягнення збитків чи неустойки – це юридична інформація про неблагополучний стан, наявні хиби у господарській діяльності суб'єкта. Разом з тим це й інформація про необхідність вжиття відповідних заходів щодо поліпшення справ, наведення порядку на підприємстві, в організації.

3. ОСОБЛИВІ ОЗНАКИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Окрім родових ознак, які притаманні всім видам юридичної відповідальності господарсько-правовій відповідальності властиві особливі ознаки:

З точки зору форми ця відповідальність є юридичною, тобто являє собою дію (вплив) кредитора (потерпілого) на правопорушника безпосередньо або потерпілого) на правопорушника безпосередньо або за допомогою господарського (третейського) суду. Юридична природа такої відповідальності полягає у негативній оцінці поведінки правопорушника з боку держави і в прямій вимозі або санкції закону застосувати до нього заходи матеріального впливу у вигляді відшкодування збитків, сплати неустойки, штрафу, пені тощо. Загальним принципом цієї відповідальності є державна забезпеченість щодо застосування передбачених договором чи законом майнових санкцій. Держава гарантує застосування їх завдяки системі спеціальних і загальних правозахисних державних органів, функцією яких є саме застосування господарських санкцій [26, с.12].

За змістом господарсько-правова відповідальність переважно є матеріальною і застосовується у формі певної системи майнових (економічних) санкцій, передбачених або дозволених нормами господарського законодавства. У такому разі суб'єкти господарювання(як господарські організації, так і громадяни-підприємці) несуть лише матеріальні витрати як відповідальність (примусові виплати, неодержання належних сум, зменшення майна внаслідок відшкодування збитків і т.ін.). Господарське законодавство закріплює принцип повної майнової відповідальності суб'єкта господарювання аж до оголошення банкрутом (ч.4 ст.205 ГК України).

Особливістю господарсько-правової відповідальності є те, що застосування до правопорушника заходів господарсько-правової відповідальності може привести до настання для нього інших (нематеріальних)

наслідків, що характерно, зокрема у разі застосування адміністративно-господарських санкцій організаційного характеру, примусового поділу суб'єкта господарювання, який зловживає монопольним становищем на ринку, визнання емісії цінних паперів недійсною тощо [19, с.112].

Виходячи з викладеного, є всі підстави для висновку, про те, що господарсько-правова відповідальність, маючи специфічні ознаки, які відрізняють її від цивільно-правової та адміністративно-правової відповідальності є самостійним видом юридичної відповідальності, що і відобразилась в роздільному правовому регулюванні відносин відповідальності в ЦК і ГК України.

Разом з тим порівняльний аналіз змісту норм ЦК України та ГК України щодо відповідальності учасників господарських відносин (суб'єктів господарювання), здійснений в контексті предметів регулювання цих кодексів, дає підстави для наступних висновків:

1) цивільно-правова природа майново-господарських зобов'язань, що впливає зі змісту ч.1 ст.175 ГК України, зумовлює застосування до порушника таких зобов'язань заходів відповідальності, встановлених ЦК України, з урахуванням особливостей, передбачених нормами ГК України.

2) Водночас, наявність у сфері господарювання організаційно-господарських зобов'язань, які не є предметом регулювання ЦК України, обумовлює автономне правове регулювання заходів відповідальності за порушення зазначених зобов'язань.

Тому, у разі якщо учасником господарських відносин вчинено правопорушення у вигляді невиконання або неналежного виконання організаційно-господарського зобов'язання або порушено установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, до нього мають застосовуватися положення ГК України та інших законів України, що регулюють відповідні організаційно-господарські зобов'язання та правила здійснення господарської діяльності [26, с.113].

Особливим визначенням у господарсько-правовій відповідальності є і її суб'єкти. Діюче законодавство не містить визначення господарсько-правової відповідальності. У ч.1 ст.216 Господарського кодексу України лише встановлено, що учасники господарських відносин несуть відповідальність за порушення правил здійснення господарської діяльності шляхом застосування до них передбачених законом чи договором санкцій. Виходячи зі змісту наведеної норми, виникає питання чи всі учасники господарських відносин можуть бути суб'єктами господарсько-правової відповідальності. У ч.1 ст.2 ГК України визначено коло учасників господарських відносин, до яких належать суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Беручи до уваги логічний зв'язок між нормами ч.1 ст.2 та ч.1 ст.216 ГК України, можемо стверджувати, що дія господарсько-правової відповідальності поширюється лише на суб'єктів господарювання. Обмеження сфери застосування відповідальності за колом суб'єктів зумовлена кількома обставинами: по-перше - лише суб'єкти господарювання безпосередньо здійснюють господарську діяльність. Щодо інших суб'єктів, їх участь у господарських відносинах обмежується реалізацією окремих прав та обов'язків для задоволення власних потреб чи виконання функцій держави; по-друге - суб'єктом, на якого покладається виконання господарського зобов'язання може бути тільки суб'єкт господарювання; по-третє - підставою господарсько-правової відповідальності є вчинене правопорушення, тобто невиконання чи неналежне виконання господарських зобов'язань, правил здійснення господарської діяльності [10, с.56].

Вищевикладене свідчить про те, що будучи видом юридичної відповідальності, господарсько-правова відповідальність має свої, притаманні лише їй особливості.

ВИСНОВОК

Виклавши основні положення трьох розділів досліджуваної теми, можна зробити наступні висновки:

1. Господарська відповідальність як різновид юридичної відповідальності - це покладення на правопорушника оснований на законі неvigідних правових наслідків, які виявляються у позбавленні його певних прав або заміні невиконаного обов'язку новим, або у приєднанні до невиконаного обов'язку нового додаткового.

2. Функції господарсько-правової відповідальності: встановлюючи обов'язок правопорушника відновити порушене право уповноваженої особи, зокрема відшкодувати заподіяні їй збитки, інститут відповідальності виконує компенсаційну роль. Загроза застосування засобів відповідальності покликана попереджувати вчинення правопорушення суб'єктами господарських правовідносин, виховувати їх у дусі поваги до закону, до прав та інтересів інших осіб, неухильного виконання прийнятих на себе обов'язків.

3. Як вид юридичної відповідальності господарсько-правова відповідальність є негативною реакцією держави на скоєне правопорушення, яка полягає його осудженні суспільством і державою і, отже, є карою для правопорушника. застосування заходів відповідальності до особи, що порушує зобов'язання, може негативно позначитися на її матеріальному і фінансовому становищі, призвести до банкрутства господарюючого суб'єкта, а це є сигналом про неблагополучний стан організації необхідність вжиття заходів до його оздоровлення.

4. Як виду юридичної відповідальності господарсько-правовій відповідальності характерні загальні принципи юридичної відповідальності та спеціальні, характерні саме для даного виду відповідальності. Окрім того, проаналізувавши погляди науковців, слід зазначити, що принципи

господарсько-правової відповідальності можуть розумітися як у широкому, так і у вузькому значенні.

5. Незважаючи на всі наукові дискусії та довге не визнання самостійності господарсько-правової відповідальності, проаналізувавши норми законодавства та ознаки, як загальні, так і особливі, які притаманні даному виду відповідальності, можна зробити висновок, що господарсько-правова відповідальність є окремим видом юридичної відповідальності на ряду із цивільно-правовою, адміністративно-правовою тощо.

Господарсько-правова відповідальність – це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання – суспільні відносини, що виникають і функціонують у зв'язку із вчиненням господарського правопорушення.

Таким чином, господарсько-правова відповідальність, як міра, форма і правовий засіб впливу на економічні інтереси учасника господарських відносин, що вчинив правопорушення, являє собою самостійне наукове поняття, сформоване на основі загальних ознак юридичної відповідальності, вироблених теорією права. Однак, саме господарсько-правова відповідальність покликана запобігати господарським правопорушенням в механізмі правового регулювання, забезпечувати належну організацію та управління господарською діяльністю. Нажаль, чинне законодавство і практика його застосування часто не розкривають всіх властивостей відповідальності, що породжує певні правозастосовчі колізії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 245/96 - ВР // Відомості Верховної Ради. - 1996. - № 30.
2. Господарський кодекс України від 25.10.2001 №2768 // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - №57.
3. Богун В. М. Господарсько-правова відповідальність за порушення законодавства // Підприємництво, господарство і право. -2009. -№ 4. - С. 80-82
4. Булгакова І. В. Господарське право України: Навчальний посібник. - К.: Прецедент. - 2006. С. 346. Режим доступу: <http://ualibrarium.narod.ru/pravo/gosp/10/gospodarske-pravo-bulgakova.html>
5. Вінник О.М. Господарське право України: Курс лекцій. -К.: Атіка, - 2009. -С.622.
6. Гайворонський В.М. , Жушман В.П. , Погорецька В.К. Господарське право України: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти . - Х.: Право, 2007. - С. 384.
7. Демченко С.Ф. Господарсько-правова відповідальність // Юстиніан . 2011. - №4. - С. 27.
8. Жук Л. А. Господарське право України: Навчальний посібник. -К.: Кондор, - 2009. -С. 398.
9. Заярний О. Господарсько-правова відповідальність в механізмі правового регулювання господарських відносин.// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка №86. – 2011. – С. – 110-114.
10. Заярний О. Співвідношення понять господарсько-правова відповідальність та господарсько-правові санкції. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка №82. – 2010. – С. – 51-57.

11. Кикоть О.О. Підстави настання господарсько-правової відповідальності: теоретико-правові питання. // Наукові записки. Том 103. – 2010. – С. 100-102.
12. Макаруч В.С. Господарське право України. Навчальний посібник. - К.: «ІнЮре». - 2009. - С. 215.
13. Мельник О. О. Господарське право: Навчально-методичний посібник. - К.: КНЕУ, - 2010. - С. 208.
14. Підпригора М.П. Господарське право України. - К.: «Одісей». - 2009. С. 221.
15. Подцерковний О. Особливість та деякі проблеми відшкодування шкоди в сфері господарювання // Вісник господарського судочинства №4 – 2008. – С.59-67
16. Подцерковний О. Господарське право: підручник / кол. авт.; за ред. О. Подцерковного. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Х., 2012.
17. Саксонов В.Б. Принципи господарсько-правової відповідальності // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2013. - № 3. - С. 107-115. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2013_3_15
18. Синявська Я.С. Поняття, підстави та особливості господарської відповідальності в Україні. // Актуальні проблеми держави і права. – С.169-172. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v39/29.pdf>
19. Смолин Г.В. Господарське право України: Загальна частина, Навчальний посібник. - К.: Атіка, - 2009. -С.269.
20. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Господарське право України. - К.: «Юрінком Інтер». - 2009. - С. 433.
21. Харитонов Є.О., Саніахметова Н.А. Господарське право України. - К.: «ІнЮре». - 2009. - С. 267.
22. Шевченко Н.М. Господарсько-правова відповідальність та господарські санкції // Університетські наукові записки №3 (15). – 2005. – С. 175-179.

- 23.Шишка Р.Б. Окремі аспекти господарсько-правової відповідальності// Юридичний вісник №1(34) . – 2015. – С. 129-133.
- 24.Шпомер А.М Особливості господарської відповідальності у сфері економіки// Підприємництво, господарство і право. -2009. -№ 6. - С. 36-43.
- 25.Щербина В.С. Господарське право України: Підручник.-К.: Юрінком Інтер, - 2008. - С. 591.
- 26.Щербина В. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки подальших наукових досліджень // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка №3(97). – 2013. – С. 10-16.
- 27.Щербина В.С. Актуальні проблеми господарського права: навч. посібник / за ред. В.С. Щербини. – К., 2012.